

Patronatus as dominante sosiale sisteem in die Romeinse wêreld gedurende die Nuwe-Testamentiese era

S J Joubert
(Universiteit van Pretoria)

ABSTRACT

Patronage as dominant social system in the Roman world during the New Testament era

Patronage was one of the most important forms of social exchange in the Roman world during the Republic as well as in Imperium Romanum. It functioned as a pervasive, voluntary form of interaction between socially disproportionate individuals and groups involved in a reciprocal exchange of material goods and services. This essay presents an overview of the nature of the various forms of interaction between patrons and their clients in the Roman world, such as that between former masters and their freedmen; the Emperor and the populus Romanus; brokers as mediators of imperial benefits to their clients; and the functions of patrons in the Roman collegia. Finally, the implications of this assessment of patronage in the Roman world for our understanding of the New Testament is discussed briefly.

1 INLEIDING

Die Romeinse sisteem van weldoenerskap, oftewel: *patronatus*, was een van die belangrikste boustene van die ou Romeinse Republiek, sowel as van die latere keiserryk. *Patronale* verhoudings het bykans alle vorms van interaksie binne die Romeinse samelewing op sosiale sowel as staatkundige vlak oor baie eeue heen beïnvloed (Bormann 1995:187). Dit is daarom nie vreemd dat die ideologieë grondliggend aan hierdie weldoener-sisteem neerslag gevind het in die spreektaal, bouwerke en godsdienste van die Romeinse wêreld nie (Wiseman 1982:28-49).

Patronatus sou omskryf kon word as 'n langdurige, vrywillige vorm van interaksie tussen individue en groepe van ongelyke status wat betrokke is by die wederkerige uitruil van materiële goedere en dienste (Saller 1982:1; Elliott 1996:144). Die eie aard van hierdie langdurige (selfs oorerflike) verhouding tussen 'n Romeinse weldoener en sy kliënt(e) is van groot belang vir die verstaan van die Nuwe Testament aangesien die *patronaat-sisteem* rondom die vyftigerjare van die eerste eeu na Christus reeds goed ingeburger was in Romeins-beheerde stede soos Korinte, Filippi en Rome. Onlangse studies op die terrein van die Nuwe Testament het dan ook met toenemende belangstelling

kennis geneem van die impak van die Romeinse *patronaat-sisteem* op die vroeë Christene se interpretasies van die werklikheid (vgl bv Malina & Neyrey 1996; Osiek & Balch 1997; Witherington 1998).

Die doel van hierdie bydrae is om 'n historiese oorsig oor die Romeinse sisteem van *patronatus* daar te stel. Ter aanvulling van 'n vorige studie oor weldoenerskap in die antieke Mediterreense wêreld (vgl Joubert 1998), beoog hierdie bydrae om op 'n ietwat laer vlak van abstraksie na die *patronaat-sisteem* te kyk ten einde 'n meer volledige beeld hiervan binne die antieke Romeinse wêreld aan te bied. Ten slotte word 'n paar aspekte van belang rondom die verstaan van die vroeë Christendom vanuit die perspektief van *patronatus* ook aangestip.

2 WELDOENERSKAP GEDURENDE DIE TYD VAN DIE ROMEINSE REPUBLIEK

Volgens Drummond (1989:10-13) was *patronatus* gedurende die tydperk van die Romeinse Republiek 'n interafhanklike verhouding wat gekenmerk is deur 'n duidelike verskil in sosiale status en mag tussen die betrokke individue. Dit was vrywillig van aard. Geskoei op die bekende beginsel van *fides*, is die persoon van laer sosiale status binne hierdie verhouding (die *cliens*) onder die persoonlike beskerming geplaas van sy sosiale meerdere (die *patronus*). 'n Wye verskeidenheid van wederkerige *officia* of verpligtinge is van beide partye verwag. Hierdie verpligtinge is nooit wetlik omskryf nie, maar is bepaal deur die eie aard van die besondere verhoudings tussen weldoeners en hul kliënte.

Die "klassieke" vorm van *patronatus* in die tyd van die Romeinse Republiek was dié tussen ryk grondbesitters en kleinboere/huurders. Eersgenoemdes was verantwoordelik vir die beskikbaarstelling van grond en beskerming, terwyl laasgenoemdes verantwoordelik was vir die lewering van basiese dienste, tesame met die verering van hul weldoeners in die openbaar. Baie arm bywoners regoor die Romeinse Ryk het in *patronale* veroudings met ryk grondbaronne betrokke geraak ten einde ekonomies te oorleef. 'n Ander algemene vorm van *patronatus* was dié tussen Romeinse slawe besitters en hul vrygestelde slawe (Badian 1958:2-4). Hierdie sogenaamde *patronus-libertus* verhouding was die resultaat van die vrystelling (*manumissio*) van sekere slawe wat daarin kon slaag om genoeg geld bymekaar te maak om hul vryheid te koop, of wat een of ander weldaad aan hul eienaars gelewer het wat tot hul vrystelling gelei het. Alhoewel vrygestelde slawe Romeinse burgerskap bekom het, was hulle nog steeds in die mag (*potestas*) van hulle vorige eienaars. Daarom moes hulle 'n vas-

gestelde aantal dae per jaar vir hulle “meesters” werk (Curchin 1987:75-90; Harrill 1995:20vv). Aangesien hierdie vorm van *patronatus* oorerflik was, moes vrygestelde slawe se kinders ook verpligte arbeid verrig vir hul ouers se vorige eienaars. In teorie het hierdie vorm van *clientela* voortgeduur totdat die *patronus* of die bevryde slaaf se families uitgesterf het.

Sosiaal-politiese faktore het ook aanleiding gegee tot verskeie interafhanklike verhoudings tussen persone en groepe van uiteenlopende sosiale stande in die Romeinse Republiek. Die verhouding tussen Rome en gebiede of stede onder sy beheer is veral deur middel van die *patronaat-sisteem* bestuur (Badian 1958:4-7). Aan die hand van verskillende ooreenkomste tussen Rome en geokkuperde gebiede (wat onder andere die status geniet het van vrystede onder Rome se toesig, of wat selfregerende *coloniae* en *municipia* was), het die Romeinse senaat deurentyd persoonlike kontak met hierdie “kliënt-gebiede” gehandhaaf. Dit is onder andere moontlik gemaak deur persoonlike besoeke van afvaardigings uit hierdie gebiede aan Rome, asook deur *patronale* verhoudings tussen invloedryke Romeinse aristokrate of militêre bevelvoerders en hierdie geokkuperde gebiede (vgl Duthoy 1986:121-154; Quass 1993:138-190).

Die vinnige uitbreiding van die Romeinse Ryk het tot grootskaalse interne konflik tussen die klein groepie Romeinse magshebbers aanleiding gegee. Veral vanaf die tweede eeu voor Christus het mededinging om die klein aantal beskikbare posisies op die Romeinse senaat tot intense politieke stryd tussen Romeinse *patroni* gelei. In hierdie tyd was die steun van kliënte van onskatbare waarde om toegang tot politieke posisies te verseker en om die openbare aansien, die *dignitas*, van weldoeners binne die politieke arena te verseker. Ondersteuners (“kliënte”) van Romeinse senators se enigste vorm van mag was om hul lojaliteit van een politieke weldoener na ’n ander te verplaas. Maar in wese het hulle oor geen politieke mag beskik nie. Die klein groepie Romeinse edelmannes wat politieke beheer oor die Romeinse Republiek uitgeoefen het, was op hulle beurt nie gewillig om aan die gewone volk, die *plebeia*, enige substansiële mag te gee nie.

Verskeie pogings om die Romeinse staatsbestel te transformeer, soos dié van die bekende broers Gracchi (133-121 vC) was vrugteloos en het tot openlike konflik aanleiding gegee. Die hervormings van Gaius Marius (155-86 vC), wat as Romeinse konsul vanaf 104-100 vC opgetree het, het egter ingrypende gevolge gehad vir die toekoms van die Republiek, asook vir *patronale* verhoudings. Sy dapper skuif om gemarginaliseerdes en diegene wat geen besittings of grond gehad het nie (die sogenaamde *capite censi*) in die weermag op te neem, het

aanleiding gegee tot die ontstaan van 'n nuwe *patronus-cliens* relasie. Hierdie groepe wat hulle skielik by die Romeinse weermag aangesluit het, het hul bevelvoerders as weldoeners beskou en hul lojaliteit aan hulle toegesê. In ruil hiervoor het bevelvoerders grond aan die soldate binne die verskillende Romeinse kolonies beskikbaar gestel na hulle aftrede.

Teen die einde van die Romeinse Republiek het groot groepe toenemend hulle lojaliteit aan 'n paar magtige weldoeners toegesê wat oor uitsonderlike militêre mag en finansiële vermoëns beskik het. Sodoende is tradisionele vorme van *patronatus* onder groot druk geplaas. Uiteindelik het dit die weg gebaan vir die opkoms van die Romeinse keiser as 'n superweldoener wat oor voldoende middele beskik het om sowel die weermag as die inwoners van Rome se weldoener te wees (vgl Alföldy 1984:93).

3 WELDOENERSKAP IN DIE VROEË ROMEINSE KEIS- ERRYK

3.1 Die keiser as weldoener

Die Romeinse *princeps* het nie alleen oor alle senatoriale provinsies die septer geswaai nie, maar hy was ook die opperbevelvoerder van die Romeinse weermag. As gevolg van sy *tribunicia potestas* was die keiser in die posisie om ter enige tyd nuwe wetgewing daar te stel in die naam van burgers van die Romeinse Ryk. As besitter van die hoogste *dignitas* en *auctoritas* in die samelewing, kon die keiser aanspraak maak op 'n eretitel soos *Imperator Caesar Augustus*. Hy het ook volledige beheer uitgeoefen oor alle staatseiendom (die *patrimonium Augusti*), sowel as oor sy eie privaat fortuin (die *res privata*), wat van hom die rykste man in die Romeinse Ryk gemaak het.

As *patronus* van die weermag en die *populus Romanus*, is daar van die keiser verwag om voortdurend nuwe weldade aan al sy onderdane te bewys. *Amicitia principum*, persoonlike vriendskap met die keiser, was bykans die enigste manier vir Romeinse individue om toegang tot gesogte posisies binne die Romeinse staatsbestel vir hulleself te verseker. Hierdie posisies en ander voorregte uit die hand van die keiser is altyd as *ad hominem* gunste aan sy "vriende" bewys. Moderne beginsels soos meriete, regverdigheid en onbevooroordeeldheid, het bykans geen rol in die verkryging van hoë posisies of bevorderings binne die Romeinse staatsbestel gespeel nie. Van tyd tot tyd het die keisers ook geld (*congaria*) aan die gewone volk uitgedeel, veral met hul bewindsaanvaardings. Terselfdertyd het die keisers hul soldate se lojaliteit behou deur 'n soldy (*donativa*) aan hulle te betaal.

Sodoende is 'n "familiale ideologic" spoedig binne die Romeinse ryk gevestig as een groot lojale familie onder die vaderlike sorg van die keiser.

Het die Romeinse keisers enige ruimte gelaat vir ander invloedryke individue binne die *Imperium Romanum* om ook as weldoeners op te tree? Met ander woorde, was die keisers universele weldoeners wat die sisteem van *patronatus* geheel en al gemonopoliseer het, of nie? "Ja," sê die bekende historikus, Paul Veyne (1990:388-389): "Rome had no patronus other than the Emperor, *pater patriae*... The Emperor was the sole *euergetes* and the sole *patronus* of his city" (vgl ook Bleicken 1982:57). Die oorwig van onlangse navorsing beklemtoon egter die voortgaande invloed van ander *patroni* binne die keiserryk. Garnsey en Saller (1987:150) is byvoorbeeld van mening dat weldoener-kliënt verhoudings steeds voortbestaan het, maar dan in gewysigde vorme (vgl ook Nicols 1992:129-135). Die beskikbare historiese data in hierdie verband ondersteun Garnsey en Saller se standpunt dat die keiser nie alle weldoener-funksies oorgeneem het nie. Senators en die hoofde van invloedryke Romeinse families is steeds as weldoeners deur jonger ambisieuse aristokrate beskou. Die gebruikelike oggendgroet (vgl afd 4), waar kliënte voor die huise van invloedryke Romeinse weldoeners saamgedrom het ten einde hul daaglikse toelaag te kom ontvang, het ook steeds voortgegaan.

3.2 "Bemiddeling": Plinius as voorbeeld van 'n "tussenganger"

Die bekende antropoloog Jeremy Boissevain (1974:147-8) onderskei tussen *patroni* (dit is, invloedryke individue wat direkte beheer oor lewensmiddele en politieke mag gehad het) en "bemiddelaars" (oftewel, "brokers"). Laasgenoemde groep het direkte toegang tot en invloed by invloedryke weldoeners gehad. Binne enige gemeenskap waar die sentrale regering nie self direkte beheer oor al sy geokkupeerde gebiede uitoefen nie, of waar mense op grondvlak nie direkte toegang het tot weldoeners wat basiese noodsaaklikhede beheer nie, is hierdie bemiddelaars van groot belang. Hulle dien as skakels tussen weldoeners en ondergeskiktes. As gevolg van hulle kontak met *patroni*, kan hierdie bemiddelaars sekere weldade by eersgenoemdes bekom en dit weer beskikbaar stel aan groot groepe wat nie direkte toegang tot hierdie magtige weldoeners het nie. Uiteraard word laasgenoemdes dan weer die kliënte van die bemiddelaars.

Bemiddelaars het 'n groot rol gedurende die Romeinse keiserryk gespeel om weldade van die kant van die keisers vir hul onderdane te bekom (Saller 1982:74-78). Kontak met die *familia* of die *amici Caesaris* (soos die *equites* en senators) was van groot belang in hierdie verband. Die bekende briewe van *Plinius (die jongere)* (61/2-113 CE)

dien as goeie voorbeelde van die rol wat 'n bemiddelaar tussen die keiser en sy onderdane gespeel het (vgl Sherwin-White 1966). As goewerneur van Bitinië slaag Plinius daarin om verskeie weldade van die keiser na sy eie vriende toe te kanaliseer. Hy skryf byvoorbeeld aan 'n vriend, Apollinaris (*Ep.* II.9.2), hoe hy daarin geslaag het om keiser Trajanus se ondersteuning te bekom vir 'n ander vriend van hom, genaamd Sekstus Erukus, as kandidaat vir 'n gesogte openbare posisie. In 'n ander brief aan die keiser versoek Plinius hom weer om aan 'n vriend genaamd Attius Sura ook 'n hoë ereposisie toe te staan (*Ep.* X.12).

As kliënt en vriend van die keiser verwoord Plinius gereeld sy dankbaarheid in sy briewe aan keiser Trajanus vir al die weldade wat laasgenoemde aan hom en aan sy vriende bewys het. Immers, hierdie keiserlike weldade het Plinius in staat gestel om sy eie posisie as weldoener, asook sy openbare *dignitas* tussen sy eie kliënte te behou. Nadat die keiser byvoorbeeld vir Kaelius Klemens oorgeplaas het na Plinius se personeel in Bitinië (*Ep.* X.51), verwoord Plinius sy dank hieroor deur te sê dat hy nooit iets sou kon terugdoen om die keiser genoegsaam te bedank nie, ook al probeer hy hoe hard.

3.3 *Patronatus* en vriendskap

'n Groep indiwidue wat dikwels voor die deure van invloedryke Romeinse families hul opwagting gemaak het, is die sogenaamde protégés, die “kliënt-vriende” (*amicitiae inferiores*), wat in terme van sosiale status iewers tussen die kategorie van vriende tussen indiwidue van dieselfde status, en dié van *patroni* en kliënte geval het. Die term *patronus* kom selde voor in literatuur binne die Romeinse keiserryk (Garnsey & Saller 1987:152-154). Eweneens word die term *cliens* ook nie dikwels gebruik ter tipering van mense van laer sosiale status binne wederkerige verhoudings nie. Skrywers wou waarskynlik die konnotasies van sosiale superioriteit en ondergeskiktheid probeer vermy wat in genoemde terme opgesluit gelê het. In die plek hiervan is die taal van vriendskap benut om die verhoudings tussen indiwidue vanuit verskillende sosiale stande te omskryf. Immers: ‘...the word *amicus* was sufficiently ambiguous to encompass both social equals and unequals’ (Saller 1982:11). Die bekende Stoïsinse filosoof, Seneka, verwys na drie groepe vriende binne die Romeinse samelewing (*Ben.* VI.33.3-34.5). Die eerste groep vriende, die *amicos primos*, was mense wat tydens die gebruikelike oggendgroet aan huis van die verskillende Romeinse weldoeners privaat (*in secretum*) ontvang is. Die tweede groep, die sogenaamde protégés, wat ook bekend was as “tweedeklas-vriende” (*habuerunt secundos*), moes in kleiner groepe gedurende die oggendgroet deur die Romeinse weldoeners ontvang word. Die laaste

groep, oftewel die kliënte in die ware sin van die woord (*numquam veros*- die nie-egte vriende), moes buite die huise van die weldoeners in 'n massa ontvang word. Laasgenoemde groep was die arm plebs wat voor sonopkoms elke oggend voor die deure van ryk weldoeners in Rome saamgedrom het met die hoop op 'n geldelike beloning van die kant van hul weldoeners vir hierdie openbare bewys van hul "kliëntele" lojaliteit en ondersteuning. Sommige invloedryke *patroni* het selfs meer as 'n honderd van hierdie kliënte gehad wat elke oggend voor hulle huise byeengekom het. "In der Kaiserzeit wurde ein großer Klientenstamm zur Prestigesache. Als politische Waffe konnten die Klienten nicht mehr eingesetzt werden" (Prell 1997:150).

Die tweede groep vriende waarna Seneka verwys, die sogenaamde kliënt-vriende of protégés, het 'n groot verskeidenheid van individue ingesluit wat afhanklik was van die ondersteuning van magtige weldoeners om openbare posisies en finansiële ondersteuning te bekom. In ruil vir hierdie weldade is die *patroni* in die openbaar deur hulle kliënte ondersteun en geëer. Immers, die verkryging en behoud van 'n eerbare naam binne die openbare sfeer, was 'n allesoorheersende primêre waarde binne die antieke Mediterreense wêreld (Malina & Neyrey 1996:15vv). Weldoeners se beloning vir hul materiële ondersteuning was uiteraard opgesluit in voortdurende openbare eerbewyse van die kant van hul kliënte.

Plinius, die goewerneur van Bitinië, gebruik deurgaans vriendskapsterminologie in sy briewe om na die verhouding tussen homself, sy sosiale meerderes en sy sosiale-minderes (die protégés) te verwys. Plinius onthou byvoorbeeld in een van sy briewe hoe 'n vroeëre weldoener van hom, genaamd Korellius Rufus (Ep. IV.17) hom gehelp het om sy openbare loopbaan as ambisieuse jong politikus in Rome te bevorder. Trouens, Plinius vermeld hoedat hierdie weldoener, wat reeds oorlede is, hom met dieselfde respek behandel het as waarop hy sy eie vriende van hoër sosiale status behandel het.

Kontak met invloedryke weldoeners was bykans die enigste manier waardeur persone toegang kon verkry tot grond, geld en beskerming. Die bekende Romeinse satirikus, Martial, vertel byvoorbeeld in sy *Epigramme* (7.72) hoedat invloedryke vriende hom te hulp gekom het toe 'n aantal gedigte valslik onder sy naam versprei is waarin sekere openbare figure te na gekom is (vgl Holzberg 1988:69). "Literêre kliënte" soos digters, skrywers en filosowe was ook afhanklik van die finansiële hulp van "vriende" om hul werke te publiseer en aan die lewe te bly. Die bekende tragedieskrywer, Varus, het byvoorbeeld by geleentheid 'n miljoen sestercii van keiser Augustus bekom, terwyl die Epikuriese filosoof, Filodemus van Gadara, op sy beurt deur die skoonpa van Julius Caesar, Kalpurnius Piso, onderhou is (vgl ook

Clarke 1978:46-54). Die meeste skrywers en digters was egter nie so bevoorreg om ryk weldoeners te bekom nie. Daarom moes hulle maar saam met ander hoopvolle kliënte as “derdeklas-vriende” soggens voor sonop by die deure van weldoeners saamdrom.

3.4 Weldoeners van gemeenskappe

Goewerneur Plinius van Bitinië, van wie se briefwisseling ons reeds hierbo kennis geneem het, se kliënte het nie net sy ondergeskikte vriende ingesluit nie, maar ook ‘n aantal stede soos Tifernum Tiberinum in Etrurië, Komum en Firmum. Hy verwys gereeld in sy briewe na die weldade wat hy aan die inwoners van hierdie stede bewys het. In ‘n brief aan ‘n familielid vermeld Plinius (*Ep.* IV.1.4-5) byvoorbeeld hoedat Tifernum Tiberinum hom as hul *patronus* aangewys het toe hy nog maar ‘n jongman was (vgl ook Duncan-Jones 1974:29vv; Nicols 1980:368-9). Volgens Plinius het hulle soos dankbare kliënte teenoor hom opgetree: sy aankoms in hulle stad is telkens omskep in ‘n feesgeleentheid. In ruil vir hierdie “vriendskap” het Plinius voortdurend nuwe weldade aan Tifernum Tiberinum bewys, soos om ‘n nuwe tempel uit sy eie sak in die stad op te rig.

3.5 Patronatus en Collegia

‘n Groot aantal ere-inskripsies tot ons beskikking getuig van die invloedryke rol van *patroni* in die Romeinse *collegia*, die vrywillige privaat assosiasies en klubs vir werkers soos vissermanne, bakkers, en brandweermanne. Lede van hierdie assosiasies het gereeld in *schola* of amptelike klubhuise byeengekom onder die beskerming van gode soos Minerva (die handwerkers), Vesta (bakkers), en Mercurius (besigheidsmanne). Lieberman (1995:49-57) vat die belangrikste funksies van hierdie *collegia* as volg saam:

- 1) der bleibende Zweck, zu dessen Erfüllung die Genossenschaft durch den freien Willen der Mitglieder gegründet ist,
- 2) der Unabhängigkeit des Bestandes vom Wechsel der Mitglieder,
- 3) regelmässige Zusammenkünfte zur Beratung von Vereinsangelegenheiten sowie zu
- 4) gemeinsamen Opfern, Festen und Mahlzeiten,
- 5) die gemeinschaftliche Kasse und die Sonderung der Rechte der Gesamtheit und der Einzelnen.

Hierdie *collegia* het belangrike dienste aan lede verskaf, soos gereëldde byeenkomste, feeste en begrafnisse. Die meeste van hierdie assosiasies

is ooreenkomstig die sosiale strukture binne die Romeinse wêreld ingerig. Die amptelike aanspreekvorme wat binne die *collegia* gereserveer is vir hul besture, asook die aanwysing van beskermingsgode en *patroni*, is tiperend van: “a typically Roman appreciation for rank and the authority of office” (Garnsey & Saller 1987:157; vgl ook Prell 1997:258-60). Deur hierdie nabootsing van die magstrukture binne die Romeinse samelewing in die *collegia* is aan die onderskeie lede toegang gebied tot analoë vorme van prestige en eer wat hulle nie elders binne die hiërargiesgestruktureerde wêreld van hul dag kon geniet nie.

Uit die beskikbare inskripsies tot ons beskikking blyk dit dat invloedryke Romeinse figure soos senators en bevelvoerders dikwels deur *collegia* as hul weldoeners verkies is (Lieberman 1995:212-20). Hierdie *patroni* moes onder andere uit hul sak betaal vir die feeste van die *collegia*, asook vir die oprigting van klubgeboue en standbeelde. Terselfdertyd moes hulle ook geld skenk aan die klubs en hul politieke invloed tot voordeel van hierdie *collegia* aanwend. Lede wat uitstaande dienste aan hul *collegia* gelewer het, is ook dikwels as weldoeners aangewys. As beloning is daar spesiale vergunnings aan sulke persone toegestaan, soos dubbele porsies kos tydens feesmaaltye. *Patroni* van *collegia* is gewoonlik vereer deur die oprigting van standbeelde en ere-inskripsies, asook met allerlei eretitels.

Sakrale *collegia*, wat rondom die verering van bepaalde godhede ingerig is, was ook baie gewild in die Romeinse wêreld. Joodse sinagoges regoor die Romeinse wêreld rondom die eerste eeu vertoon in terme van hul organisasie en funksionering ‘n aantal formele ooreenkomste met hierdie *collegia* (aldus White 1990:77-85; Collins 1992:7-22). Tekstuele getuienis vertel van weldoeners wat allerlei weldade aan Joodse sinagoges bewys het. Hierdie weldoeners is deur die Joodse gemeenskappe vereer deur ere-inskripsies in die sinagoges, of deur die beskikbaarstelling van ere-sitplekke in die sinagoges. Alhoewel daar ook raakpunte tussen die vroeë Christene en hierdie sakrale *collegia* rakende hul inrigting en funksionering bestaan, is dit onwaarskynlik dat die vroeë Christendom egter ideologies en struktureel op die basis van hierdie *collegia* geskoei is (Klauck 1995:57-8).

4 WELDOENER-KLIËNT RELASIES VANUIT VERSKILLENDE PERSPEKTIEWE

Weldoenerskap was die basiese vorm van interaksie tussen individue van uiteenlopende sosiale status binne die Romeinse wêreld. Die meeste persone was egter nie so bevoorreg om een-tot-een relasies met magtige weldoeners te vorm nie. Daarom moes hulle meeding met

groot groepe kliënte om die materiële hulp van die kant van 'n klein groeple Romeinse weldoeners. Trouens, volgens Martial (*Ep* 3.8) was die enigste hoop vir mense wat hulle in Rome gevestig het om te oorleef die sogenaamde *officia clientum*. Prakties het dit behels dat kliënte soggens voor sonop in groot groepe voor die huise van weldoeners saamgedrom het (aldus Seneka, *de Beneficiis* VI.34.2-4). Bo en behalwe hierdie “oggend-groet” wat die kliënte moes bywoon, moes hulle ook hulle weldoeners vergesel na optredes ten einde hulle in die openbaar toe te juig. In ruil vir hierdie “dienste” is kliënte vergoed met 'n daaglikse toelaag, die *sportulae*. Volgens Martial (*Ep*. 1.59; 3.7) was dit 'n bedrag van een honderd *quadrantes* (ongeveer ses *sestersii*). Geskenke soos grond, klere, en uitnodigings na etes is ook soms as vergoeding aan kliënte gegee. Desnieteenstaande was hierdie *sportulae* (indien die kliënte gelukkig genoeg was om dit wel van hul wispelturige weldoeners te ontvang!) nie voldoende om 'n normale lewensstandaard te handhaaf nie. Martial (*Ep*. 5.22) verwys byvoorbeeld na sekere weldoeners wat gereeld hul kliënte probeer ontduik het, wat natuurlik tot gevolg gehad het dat hierdie kliënte dan sonder materiële middele moes klaarkom. Die uitdeel van *sportuale* was nooit deur weldoeners as armsorg gesien nie. Dit het veel eerder 'n sosio-politieke funksie vervul. Deur die uitdeel van hierdie geld het weldoeners naamlik hulle openbare eer in stand gehou (Osiek & Balch 1997: 52).

Terwyl skrywers soos Juvenal en Martial verwys na die vernederinge wat kliënte soms moes verduur, hoor ons in sommige geskrifte ook van die klagtes van Romeinse weldoeners. Seneka (*De Brev Vit* 2.4) verwoord iets hiervan in die volgende woorde (vry vertaal):

“Vir vele is rykdom 'n straf! Vir vele is die daaglikse vertoon van rykdom en mag 'n marteling... Vir vele is die groot skares kliënte wat hulle vertrap 'n bedreiging vir hulle vryheid! Kyk maar net deur die lys van mense van die laagste tot die hoogste stand - hierdie een verlang regshulp, daardie een beantwoord jou groet, nog een staan in die aanklagbank, 'n ander een verdedig hom, nog een fel die vonnis, niemand is vry nie, almal staan in diens van iemand anders. Gaan kyk maar na almal wat jy persoonlik ken, en kyk bietjie hoe hulle lewe: A hou B tevrede, en B hou C gelukkig; niemand is sy eie baas nie”.

Ten spyte van die frustrasies van die kant van weldoeners sowel as kliënte, het *patronatus* die basiese vorm van sosiale interaksie tussen individue van uiteenlopende stande binne die Romeinse wêreld oor baie eeue heen gevorm. Kliënte moes hard swoeg om die steun van 'n

klein groepe Romeinse weldoeners te bekom, en sodoende toegang tot belangrike materiële voordele vir hulleself verseker. Op hulle beurt moes weldoeners groot moeite doen om die goedgesindheid van hulle kliënte te behou ten einde hul eie openbare eer te verseker.

5 WELDOENERSKAP EN DIE NUWE TESTAMENT

Die blote feit dat *patronatus* interpersoonlike verhoudings vanaf die hoogste tot die laagste vlak in die Romeinse samelewing grondliggend beïnvloed het, noodsaak 'n kennisname hiervan deur navorsers op die terrein van die Nuwe Testament. Die impak van hierdie sisteem op sosiale interaksies binne vele Romeinse stede waar die vroeë Christene hulleself bevind het, het ongetwyfeld ook neerslag gevind in laasgenoemdes se persepsies van die realiteit. Chow (1992:130vv) illustreer byvoorbeeld in hierdie verband hoedat 'n teksgedeelte soos 1 Korintiërs 5:1-13 vanuit die perspektief van *patronatus* verstaan kan word. In hierdie gedeelte, waar Paulus sy misnoë oor 'n growwe vorm van immoraliteit binne die kerk in Korinte uitspreek, handel dit, aldus Chow, oor 'n vooraanstaande weldoener wat hom by die kerk aansluit het en in 'n ongeoorloofde verhouding met sy stiefmoeder betrokke was. Waarskynlik wou die gemeente hom nie oor hierdie gedrag aanspreek nie: "for who would want to dishonour a powerful patron who could provide protection and benefaction to the church?" (1992:140). Baie ander voorbeelde sou in die Nuwe Testament aangestip kon word wat verband hou met die optrede van weldoeners (bv Luk 7; Rom 16:1-2); die benutting van weldoener-taal binne teologiese en ekklesiologiese verbande (bv Rom 11:27-30; 2 Kor 8:13-15), en herinterpretasies van die stelsel van weldoenerskap (bv Matt 5:41-48; Rom 12:9-21).

Patronatus het op verskillende maniere gestalte binne die vroeë kerk gekry, maar in die algemeen gesien, sou dit nie ver van die waarheid af wees nie om aan te neem dat die eerste Christene hierdie sisteem met nuwe inhoude gevul het in die lig van die kruisgebeure en die gepaardgaande nuwe etos wat deur die vroeë kerkleiers voorgehou is. Reeds in die tyd van die kerkvader Tertullianus tref ons 'n totaal ander stemming aan binne die kerk as wat in die Romeinse wêreld in die algemeen gegeld het. In sy *Apologetica* (39,7) skryf Tertullianus byvoorbeeld dat, in teenstelling met die stelsels van weldoenerskap soos wat dit in die samelewing geld, deel Christene eerder hul besittings met diegene wat niks het om hulle mee te vergoed nie, soos die armes, weeskinders en oues van dae (vgl ook Joubert 1999:1035).

Patronatus het 'n onbetwiste impak op die wêreld uitgeoefen waarbinne die Nuwe Testament beslag gekry het. Daarom behoort

navorsers hulleself nog meer intensief te bemoei met die impak van hierdie sosiale relasie op die verstaans- en ervaringsraamwerke van die eerste Christene.

Literatuurverwysings

- Alföldy, G 1984. *The social history of Rome*. London: Croom Helm.
- Badian, E 1958. *Foreign clientelae* (264-70 B.C.). Oxford: Claredon.
- Bleicken, J 1982. *Verfassungs- und Sozialgeschichte des Römischen Kaiserreiches. Band 1*. 2. Aufl. Paderborn: Ferdinand Schöningh. (UTB 838).
- Boissevain, J 1974. *Friends of friends: Networks, manipulators, and coalitions*. New York: St. Martin's Press.
- Bormann, L 1995. *Philippi. Stadt und Christengemeinde zur Zeit des Paulus*. Leiden: Brill. (NTS 78).
- Chow, J K 1992. *Patronage and power. A study of social networks in Corinth*. Sheffield: Sheffield Academic Press. (JSNTS 75).
- Clarke, M L 1978. Poets and patrons at Rome *Greece and Rome* 25, 46-54.
- Collins, M S 1992. Money, sex and power: An examination of the role of women as patrons of the ancient synagogues, in Haas P J (ed). *Rediscovering the role of women. Power and authority in rabbinic Jewish Society*, 7-22. Atlanta: Scholars Press.
- Curchin, L A 1987. Social relations in central Spain: Patrons, freedmen and slaves in the life of a Roman hinterland *Ancient Society* 18, 75-90.
- Duncan-Jones, R 1974. *The economy of the Roman Empire*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Duthoy, R. 194-1986. Le profil social des patrons municipaux en Italie sous le haut-empire. *Ancient Society* 15-17, 121-154.
- Elliott, J H 1996. Patronage and clientage, in Rohrbaugh R (ed), *The social sciences and New Testament interpretation*, 144-158, Peabody: Hendrickson.
- Garnsey P & Saller, R P 1987. *The Roman Empire. Economy, society and culture*. London: Duckworth.
- Harrill, J A 1995. The manumission of slaves in Early Christianity. Tübingen: Mohr. (HUT 32).
- Holzberg, N 1988. *Martial*. Heidelberg: Carl Winter.
- Joubert, S J 1999. "Homo reciprocus": Seneka, Paulus en weldoenerskap, *HTS* 55(4), 1022-1038.
- Klauck, H J 1995. Die religiöse Umwelt des Urchristentums 1: Stadt und Hausreligion, Mysterienkulte, Volksglaube. Stuttgart: Kohlhammer.
- Lieberman, W 1964. *Zur Geschichte und Organisation des römischen Vereinswesens. 3 Untersuchungen*. Aalen: Scientia (Neudruck der Ausgabe: Leipzig 1890).
- Malina, B J & Neyrey, J H 1996. *Portraits of Paul. An archaeology of ancient personality*. Louisville: Westminster John Knox.

- Nicols J 1980. Pliny and the patronage of communities. *Hermes* 108, 365-385.
- , 1992. Patronage: A Review of A. Wallace-Hadrill (ed.): Patronage in ancient society. *Gnomon* 64, 129-135.
- Osiek C & Balch, D L 1997. Families in the New Testament world. Households and house churches. Louisville: Westminster John Knox.
- Prell, M 1997. Armut im antiken Rom. Von den Gracchen bis Kaiser Diokletian. Stuttgart: Steiner.
- Quass, F 1993. Die Honoratiorenschicht in den Städten des Griechischen Ostens. Untersuchungen zur politischer und sozialen Entwicklung in hellenistischer und römischer Zeit. Stuttgart: Steiner.
- Saller, R P 1982. *Personal patronage under the Early Empire*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sherwin-White, A N 1966. *The letters of Pliny the Younger: A historical and social commentary*. Oxford: Oxford University Press.
- Wallace-Hadrill, A 1989. Patronage in Roman society: From Republic to Empire, in Wallace-Hadrill, A (ed). *Patronage in ancient society*, 63-88. London: Routledge.
- White, L M 1990. *Building God's house in the Roman world. Architectural adaptation among Pagans, Jews and Christians*. Baltimore: John Hopkins.
- Wiseman, T P 1982. *Pete nobiles amicos. Poets and patrons in late Republican Rome*, in: Gold, B K (ed), *Literary and artistic patronage in ancient Rome*, 28-49. Texas: Austin Publishers.